

April 2021 Månadsbild
KVARKENS BÅTMUSEUM

Stora bilden visar Paul Stoors julle från Malax, troligen från 1820-talet. Intill ligger en lillbåt från Larsmo, byggd 1850. Längst bort syns en del av en ca 8 m lång ekstock, öikstock, från Vassor, Korsholm, byggd 1920. Båtarna finns i Långs lada vid Kvarkens båtmuseum.

Spristroppen

De flesta av oss vet hur en segelbåt ser ut. Både större och mindre segelbåtar är beroende av vind som för båten framåt. Saker som avgör en segelbåts kapacitet är naturligtvis storleken och antalet segel per båt, likaså seglens design/utförande/kvalitet osv.

Ytterligare får vi tala om master och staglinor, och inte att förglömma jungfrublocken.

Håller vi oss till den mindre typen av segelbåtar som exempelvis en skötbåt eller en julle så förstår vi det ämne som här behandlas, nämligen **spristroppen** (en repstump). Förutom båten så talar vi om mast, segel, spristång, **spristropp** och skotlina i all enkelhet.

Spristroppen är en genialisk konstruktion som ger oss möjlighet att hissa eller ta ner (reva) seglet snabbare än skuggan, dock bör vissa förutsättningar uppfyllas. Se till att spristången är ”vässt” på olika sätt i vardera änden och att seglet försetts med en typ av ringar som binder seglet till masten! Med spristångens spetsiga ände fäst i seglets överkant lyftes/reses seglet, men sedan gäller det att seglet hålles uppe och det är där vår **spristropp** kommer till användning. Spristroppen bör helst vara blöt och därför av fukthållande material för att hållas kvar som fäste i mast/spristång utan att rasa ner för masten.

Personer som är intresserade av arrangemanget, vänligen gör ett besök på Kvarkens båtmuseum i Äminne, Malax.

Bror Antus

Bilder, layout: Göran Strömfors

Säljägare från Vallgrund på Bottenvikens isar utanför Skellefteå, troligen 1959.

Vid baslägret efter en dagsjakt: bakom geväret ligger en säl på skredstången. På säljaksresan 1959 skjöts 80 vikarsälar enligt Åke Östers anteckningar. I bild Erik (t.v.) och Rurik Bengs, foto Åke Öster. I bakgrunden syns isbrytaren *Oden*.

Mars 2021 Månadsbild
KVARKENS BÅTMUSEUM

Klåddarna – arbetsvantar i fålan och fisket

Säl har jagats i Bottniska viken så länge det har funnits människor längs dess kust. På Hudholmen i Yttermalax finns ett flertal hyddbottnar och i en av dem blev en härd (eldstad) undersökt år 2006 av Peter Holmblad vid institutionen för arkeologi och samiska studier vid Umeå universitet. En datering av brända ben, som fanns i eldstaden och till stor del kom från säl, gav resultatet 380–180 BC, som är förromersk järnålder. Säljägarna på Hudholmen har alltså varit aktiva redan under förromersk järnålder (500 f.Kr.–Kr.f.).

Under medeltiden och århundradena framöver hade det av sälspäcket kokta tranet en stor betydelse och tranet avyttrades ofta direkt till köpmännen i Stockholm. Säljakten avtog under 1800-talet men ökade igen under 1900-talet då staten införde skottpeng för dödad säl. Utbetalning av skottpeng upphörde 1978.

Ordet fålan, *fäala*, härleder från färdas. På våren, mot slutet av mars har sälarna fött sina ungar, kutar, och då begav sig säljägarna ut i vinterfålan och återvände först i slutet av maj eller början av juni.

För kvinnorna gällde att börja i tid med fålmännens kläder. Det skulle kardas, spinnas, vävas, stickas och sys. En fålman skulle ha två par tjocka vadmalsbyxor, två vadmalsblusar, fyra omgångar underkläder av ylle och flanell, 8 par strumpor, 2 par sockor, 2 par *klåddar*, 2 par vantar, 2 par sälskor, skinnmössa och nattmössa, handskar, väst, rock, päls och långullsfäll.

Ett par *klåddar* fotograferade i augusti 1997 på Märigrund i Närpes skärgård. De finns i ett litet fiskemuseum på platsen. Nyckeln tillhör museet. Märigrund är ett gammalt säljägarnäste. Foto Siri Hagback.

Klåddarna var vantar, som säljägare och fiskare använt i hundratals år. Vantarna skulle vara breda, raka, styva, rymliga och lätta att dra på. De stickades eller syddes (nålades) av grovt ullgarn, som blandats med kotagel, hästtagel eller människohår. De sydda vantarna har förekommit längst i Karlebytrakten. De vita *klåddarna* använde fålmannen när han *kråk*te (kröp) efter byte på *skresta*nje. Dessa vantar blev inte så fort våta och de åstadkom inte något ljud när det gällde att komma fram tyst och så nära sälarna som möjligt. För fålan stickades *klåddarna* av vitt ullgarn för att inte synas så bra mot snön. Fålmannen hade vita *pyytan*-kläder på sig vid jakt. Sedvänjor sedan långt tillbaka i tiden.

Siri Hagback

Källor och litteratur:

Säljakt i Bottniska viken 1700–1950. Bidrag till Malax historik II. Vasa 1989.
Dahl, Hjördis. *Högsäng och klädbod*. Helsingfors 1987.
Masalin, Birger. *I fålan*. Nyutgåva 1996 av 1933 års upplaga utgiven av Malax museiförening r.f.

Utställningsbilden visar en fälbåt och -julle i ett basiägar ute på isarna.

Februari 2021 Månadsbild
KVARKENS BÅTMUSEUM

Wilhelm Sjöroos som docka (ovan) i fälbåtshuset i Kvarkens båtmuseum; till vänster som 57-åring 1954 (Alarik Sjöroos bild).

Wilhelm Sjöroos – säljägare

Wilhelm Sjöroos föddes 1897, den sista oktober då säl näten låg i öppet vatten. Fjorton år senare, 1912, rustades han för den första vinterfälan, säljaksresan, och ännu i slutet av 1960-talet sökte han sig till de smältande isarna norröver för att i sena fälan under våren-försommaren jaga säl. ”Han var nog jägare – Wilhelm Sjöroos – han var den sista mohikanen”, säger Alarik Åbb 1997, mångårig jaktkamrat med Sjöroos.

*

Wilhelm blev faderlös vid tre års ålder, och kallades därefter allmänt Lisas-Ville efter sin mor. Han växte upp med två syskon i ett småbrukarhem i Molpe, en svensk kustby i Korsnäs, Finland. Tidigt bildade han familj och familjens första barn av sex, Alarik, föddes 1920 i juni, fem dagar före Wilhelms återkomst från en 14 veckors jaktresa på isarna i Bottenviken.

Jakt och fiske var Wilhelm Sjöroos liv. Han var en ivrig räv- och harjägare (”då ett rävsinn var värt en ko”), han inköpte byns första stövare, han sköt den första älgen i byn ... Han jagade säl och fiskade till husbehov och han brukade ett litet hemman på några hektar åkermark och ett skogsskifte. I fähuset stod två kor och en häst. Wilhelm var mångsysslare – som de flesta i byn – men jakten, och framför allt säljakten, gav hans utkomst. Från oktober till midsommar under tiotals år kretsade livet kring sälar och säljakt. Under hösten låg hans säl nät i öppet vatten vid byns yttre grynnor, under tidig vinter förberedde han vinterfälan som började i februari-mars och ibland varade 3 månader, och när isen gått i hemmahamnen i maj-juni sökte han sig i *säinanfäälän* – tillsammans med jaktlaget – till de sista vårisarna i Bottenviken.

*

”**Det går som det går i fälan**” var ett talesätt. Säljakten var ett lotteri: ibland var jaktlyckan god, ibland dålig – också för Sjöroos och hans fälbåtslag. Den bästa fälresan gjordes 1918 då över 200 vikar- och några gråsäl sköts, under en tre månaders jaktresa i norra Bottenviken. Hem kom båtlaget till midsommaren, då isen och maten tagit slut. Enbart tranoljan, som såldes för 19 mk/kg, gav 8000 mk per man i sexmannalaget. Försäljningen av köttet och hudarna, samt skottpengarna, gav också inkomster. Wilhelm, då 21 år gammal, lade med inkomsten en grund för sitt inköp av svärföräldrarnas hemman i Molpe.

En lyckad jaktresa gjordes även 1947: med 144 sälar i båten måste man använda båtens bottenfarved som extra sidbord. Båten låg då farligt djupt i vattnet. Sämsta året, enligt sonen Alarik Sjöroos, fick man endast 30 sälar på två båttag.

Fångsten blev vad den blev, men äventyret i fälan drog Wilhelm och hans jaktkamrater ständigt till isarna. För Wilhelm blev det sammanlagt 47 resor i vinterfälan och minst lika många i *säinanfäälän*. Vissa år

blev det två resor i *säinanfäälän*, under vår- och försommartid.

Wilhelm Sjöroos var både skeppare och pytare, eller skytt, under fälresor. Som skytt blev han en legend. Han hade en förmåga att oupptäckt komma nära sälarna; ett gråsälsläger

kunde han ljudlöst med eka nå till 15–20 meters avstånd då han sköt. Och prickskytten var gott: i *säinanfäälän* 1935 använde han i en följd 35 skott för 35 sälar. Geväret var också alltid i bästa skick. Han var skicklig att skottställa gevär, både egna och andras. Hur han justerade gevären var en hemlighet som han först i slutet av sitt liv skriftligen delgav sonen Alarik, som 1997 lät publicera faderns anteckningar i boken *En säljägares dagbok 1918–1922*.

*

Livet på isen och i båten var ibland strapatsrikt och farligt. Wilhelm Sjöroos upplevde inte livet därute som farligt, även om många tragiska olyckor hände. Nästan ett helt båttag, eller fem män, från hans egen hemby Molpe omkom i fälan 1928, samtidigt som Sjöroos själv deltog i ett annat båttag.

En tragisk jaktresa inträffade även 1945 då Wilhelm med sönerna Alarik och Mauritz, samt kusinen Alarik Björklund var ute tre månader i fälan med den egna båten *Gabriel*. I minnesanteckningar 1996 skriver Alarik Sjöroos kort och sakligt följande: ”Mauritz blev sjuk under resan och med en läkares hjälp som vi fick ut till Kallviken sändes han via Lövånger till Skellefteå sjukhus. Där kom de till att han hade obotlig hjärnhinneinflammation. Resan blev från 12 mars till 13 maj och bara 18 sälar. Kort efter hemkomsten blev vi kallade till sjukhuset, så vi for samma 3 man till Sverige med motorbåt. Där dog Mauritz 29/5–45. Så vi fick kistan i båten hem, så illa slutade denna säljaksresa.”

*

Men livet gick vidare och isarna drog: redan följande vinter var Sjöroos igen i både vinterfälan och sena fälan. Det var en livsstil för honom att vara i fälan. Ännu 1968, då över 70 år gammal, var han på isarna norröver. Först när krafterna avtog upphörde hans säljaksresor.

Wilhelm Sjöroos dog den 1 juni 1978.

Då hade också sälen fredats. Då låg också säl näten på land.

Göran Strömfors
(även foton)

Källor:

- Intervju 1997 med Alarik Sjöroos och Alarik Åbb
- Alarik Sjöroos anteckningar
- Sjöroos, Wilhelm: *En säljägares dagbok 1918–1922*. Svenska Österbottens Säljägare, 1997
- Masalin, Birger. *I fälan*. Malax museiförening rf, 1996

Texten är skriven 1997 för utställningen *Människor och båtar i Norden* i Sjöhistoriska museet i Stockholm.

Säljaksolycka

i häftig snöstorm 1899 vid Norrskärs fyr

Texten finns på en vägg i fyrtornet på Norrskär i Kvarken.

”här har händt

den 31 Januari 1899 en sorglig händelse [--] 3 st fyrvakter Wilhelm Söderholm Johan Holm och Wilhelm Nyman har varit ute på själjakt och i en häftig snöstorm plötsligt omkommit mycket sorgd och saknad af efterlemnade Föräldrar och deras hustrur och många efterlemnade barn gifve Gud at en så sorglig händelse aldrig här förefaller mera Herren uptage de omkomnas själar till sina härlighet önskar vi alla släktinga och vänner och Herren vare Enkors försvar af K. Köping”